

Ekonomski efekti kockanja i klađenja u Federaciji Bosne i Hercegovine

Jasmin Halebić

Ekonomski fakultet Univerziteta u Zenici

Sažetak

U radu su istraženi pojedini ekonomski aspekti u djelatnosti “kockanja i klađenja” u Federaciji Bosne i Hercegovine u razdoblju 2015–2017. Komparirani su pokazatelji omjera duga i kapitala, ekonomičnosti ukupnog poslovanja, prihod po zaposlenom, prinos na ukupnu imovinu i drugi, u odnosima između područja “Umjetnost, zabava i rekreacija” (djelatnost “kockanja i klađenja”) i prosječnih veličina dobivenih na osnovu agregiranih pokazatelja poslovanja privrednih društava na razini Federacije Bosne i Hercegovine. Konstruiran je i analiziran koeficijent plaća radi dobivanja kvantitativnog uvida u relativni značaj udjela plaća u produktivnosti rada po pojedinim područjima djelatnosti.

Dobiveni rezultati indiciraju da su vrijednosti analiziranih pokazatelja dobivenih za područje “Umjetnost, zabava i rekreacija” iznad prosječnih veličina za privredna društva na razini Federacije Bosne i Hercegovine ali da je koeficijent plaća, izuzev područja trgovine na veliko i malo, ispod vrijednosti na razini Federacije Bosne i Hercegovine. U zaključku rada je istaknuto da zaposleni u ovoj djelatnosti, i pored visoke produktivnosti rada, nisu adekvatno nagrađeni i da vlasnici kapitala prisvajaju neopravdano visok dio ostvarenih prihoda što može dovesti do porasta dohodovne nejednakosti u F Bosne i Hercegovine.

Ključne riječi: kockanje i klađenje, koeficijent plaća, dohodovna nejednakost, produktivnost rada, Federacija Bosne i Hercegovine .

Uvod

Postoji više potencijalnih odgovora na pitanje o tome zašto ljudi kockaju. Jedan od odgovora je i zato što pogrešno vjeruju da će im kockanje donijeti korist.¹ Procjena ukupnih efekata (štete i koristi) kockanja i klađenja na jednu zajednicu (lokalnu ili cjelokupno društvo) je nadasve složen istraživački pothvat, obzirom da zahtijeva detaljna, često multidisciplinarna, istraživanja, u rasponu od ekonomskih, psiho-socijalnih do zdravstvenih. Dobiveni rezultati se potom trebaju agregirati i uporediti kako bi se došlo do jedne empirijske utemeljene ocjene. U tom smislu veliki je metodološki izazov, primjerice, kako sabrati i evaluirati finansijske troškove i koristi sa ostalim rezultatima analize te utvrditi jedinstvenu ocjenu.

Pobornici širenja igara na sreću smatraju kockanje i klađenje jednim dijelom zabave i rekreacije, poput ostalih oblika koji postoje u većini savremenih društava. Nadalje, navode da je upravo kockanje i klađenje vrlo podesan metod za ubiranje javnih prihoda u većem obimu u jednoj zemlji, bez podizanja poreza prema običnim građanima i poduzetnicima. Drugi sugeriraju da ova djelatnost može generisati značajno povećanje zaposlenosti u sredinama koje su pogođene visokim stopama nezaposlenosti.

Protivnici ekspanzije igara na sreću², naspram toga, u prvi plan stavljaju različite argumente u prilog njihovog ograničavanja, suzbijanja i zabrane kao što su religijske naredbe ili različiti iskustveni primjeri lošeg utjecaja igara na sreću na društvo poput slabljenja moralnih temelja, radinosti (smanjenje radne produktivnosti kod ovisnika) i moralne ispravnosti te urušavanja tradicionalnih kulturnih normi zajednice ili pojave patoloških oblika ovisnosti i drugih štetnih posljedica kod pojedinaca (lični bankrot, povećan broj razvoda, samoubojstava, te alkoholizam i rast troškova tretmana ovisnika, ali i tendencija povećanja stope kriminala).

Postoji također i jedna kategorija stavova o igrama na sreću koja se nalazi između ove dvije suprotstavljene skupine. Sažeta je u krilatici “da,

¹ Mogući odgovori su i zato što uživaju u toj vrsti “razonode“ ili zato što dijelom svoje krivulje korisnosti, pored izbjegavanja rizika, zapravo, preferiraju rizik. (Perloff, 2012)

² Termin “kockanje i klađenje“ se u ovom radu koristi sinonimno sa terminom “igre na sreću“.

ali ne u mojoj avliji,³ a njena društvena manifestacija je odobravanje postojanja posebnih gradova–lokacija na kojima se slobodno reklamiraju i upražnjavaju igre na sreću i u kojima vrijede zasebni administrativni i regulatorni režimi, kao što su, primjerice, gradovi: Las Vegas u Sjedinjenim Američkim Državama, Monte Carlo u Monaku i Macau u Kini. Na taj se način nastoji minimizirati “društveni trošak” kockanja i klađenja uz istodobnu maksimizaciju ekonomskih i finansijskih efekata. Ekonomske koristi od kockanja i klađenja mogu biti porast uporedne potrošnje koja se događa u srodnim sektorima kao što su ugostiteljstvo i trgovina, maloprodaja, itd.

Djelatnost kockanja i klađenja u F Bosni i Hercegovini posljednjih godina bilježi vrtoglavu ekspanziju te izaziva žučnu društvenu raspravu i debatu. Ipak, naučna i stručna istraživanja i analize ne prate srazmjerno taj fenomen na mikro (pojedinaac) i na makro razini (društvo). Nedostaje i empirijskih uvida u ekonomske efekte kockanja i klađenja. Ovaj rad ima za cilj ispitati određene ekonomske efekte kockanja i klađenja u F Bosni i Hercegovini u skladu sa dostupnim podacima, kako bi se dobilo obuhvatnije razumijevanje i na taj način sagledala objektivnije oblast igara na sreću te podstakao nastanak jednog proaktivnog, empirijski potkovanog stava po ovom pitanju koji će, u konačnici, olakšati osmišljavanje i provedbu pozitivnih reformi za sve sudionike. U proteklom periodu određeni broj općina je pokušao legislativno reagovati prema djelatnosti kockanja i klađenja propisujući veće komunalne takse kao vid parafiskalnog nameta. Takva nastojanja su uglavnom završila u sudskim procesima.

Pregled literature

Većina recentnih istraživanja (oko 90%) o društvenim i ekonomskim utjecajima kockanja obavljena je u četiri zemlje: SAD, Kanadi, Australiji i Novom Zelandu. Najveći pozitivan utjecaj kockanja je u povećanju javnih prihoda od poreza, mada i tu postoje određene nedoumice. (Williams, 2011). U jednom opširnom istraživanju⁴ Pew Research Centra u SAD-u, provedenom tokom februara 2014. godine na preko 3.300

³ Skraćenica u literaturi na engleskom jeziku: NIMBY – not in my backyard.

⁴ <http://assets.pewresearch.org/wp-content/uploads/sites/5/2014/06/2014-06-26-Appendix-4-Typology-Topline.pdf> (pristup: 02. 09. 2018.)

pojedinaca, na pitanje “Da li odobravate ili se protivite legaliziranom kockanju u vašoj državi?” oko 61% ispitanika je dalo pozitivan, 33% negativan odgovor i 6% ispitanika je odbilo odgovoriti. U odnosu na ranija istraživanja⁵ zabilježen je značajan porast pozitivnih stavova prema legaliziranom kockanju u SAD. Anketa je ispitanike kategorizirala prema političkoj tipologiji u grupe i to na temelju njihovih stavova i vrijednosti koje njeguju i promoviraju, a bez označavanja stranačke pripadnosti. Najizraženija podrška kockanju je zabilježena kod mladih, a najveće protivljenje kod konzervativnih ispitanika.⁶ Ovakav nalaz nije iznenađujući imajući u vidu općenito veću prevalencu kockanja među mladima nego među starijim osobama, što je potvrđeno i u istraživanjima u Bosni i Hercegovini (Bijelić, 2015).

Istraživanja pojave kockanja i klađenja u Bosni i Hercegovini su relativno oskudna. Objavljeni nalazi istraživanja kockanja i klađenja kod srednjoškolaca (Bijelić, 2015) pokazuju da oko 70% srednjoškolaca u velikim urbanim sredinama⁷ ima iskustvo kockanja barem jednom u životu, da je kod starijih maloljetnika sklonost kockanju i klađenju intenzivnija te da gotovo trećina srednjoškolaca već trpi određene psihosocijalne posljedice kockanja. To nije slučajno jer neki predstavnici djelatnosti kockanja i klađenja budućnost tog *biznisa* vide upravo u mladim ljudima.⁸ Prema nalazima jednog istraživanja najzastupljeniji oblici kockanja i klađenja, barem kada je riječ o mladima u Bosni i Hercegovini, jesu jednokratne srećke, sportske kladionice i TV bingo (Bijelić, 2015).

“Usljed složenosti u prikupljanju i analizi podataka i poteškoćama u određivanju prihvatljivog broja parametara, istraživanja o monetarnoj povezanosti između kockarnica i lokalnih ekonomija su“, navodi

⁵ Slično istraživanje je provedeno u dva navrata, 1978. i 1998. g., a rezultati su u oba istraživanja bili vrlo slični: od 47 do 48% pozitivnih i isto toliko negativnih odgovora te 5% bez odgovora.

⁶ Zabilježeno je 72% podrške kod mladih autsajdera (Young Outsiders) i 45% protivljenja kod čvrstih konzervativaca (Steadfast Conservatives).

⁷ Tuzla i Sarajevo.

⁸ Mladi ljudi su već u relativno ranoj dobi izloženi video i Internet-igricama tako da brzo ovladaju tehnikom igranja igara na sreću pritiskanjem dugmadi, biranjem raznih opcija i mogućnošću kupovine igrica putem kreditnih kartica roditelja. (Institute for American Values, 2013)

Marlowe (2017:13), “donijela pomiješane rezultate.“ Rezultati jednog istraživanja o tome da li kockarnice podstiču ekonomski rast su na primjeru SAD-a i empirijske analize podataka za razdoblje 1991–2005 pokazali da ne postoji kauzalna veza između prihoda kockarnica i dohotka po stanovniku (Walker i Jackson, 2007). Razlog tome je što poslovna ekspanzija kockarnica uzrokuje kontrakciju ostalih privrednih djelatnosti u jednoj ekonomiji. U praksi, pojedinci koji svoju potrošnju obavljaju u kockarnicama i kladionicama, dakle koji igraju igre na sreću, ne povećavaju istodobno svoju potrošnju u drugim sektorima. U kockarnicama i kladionicama se ne stvara nikakva dodatna vrijednost koja bi se mogla kasnije plasirati na tržištu. Ostvareni prihod u kladionicama i kockarnicama se naravno dijeli između zaposlenika i vlasnika, o čemu će u ovom radu kasnije biti izvedena ekonomska argumentacija.

Analiza vremena provedenog u igrama na sreću i drugim oblicima umjetnosti, zabave i rekreacije pokazuje značajnu razliku. Naime, igre na sreću, naročito u slučaju problematičnih kockara i kladioničara, nikako nisu poput drugih oblika zabave koji su vremenski determinirani. Primjeri su kino i pozorišne predstave ili kulturni i sportski događaji koji vremenski ograničeno traju (jedan ili dva sata). Za razliku od njih kockanje i klađenje ima tendenciju stvaranja ovisnosti i sve dužeg vremenskog trajanja, pri čemu se od posjetilaca često izvlači i “zadnja para”⁹ tako da je kupovna moć i tražnja za proizvodima i uslugama u drugim sektorima često nepostojeća. Stoga igre na sreću ne jačaju nego slabe druge lokalne biznise, i to iskusni poduzetnici dobro znaju. Nadalje, i vrijednost nekretnina u blizini objekata igara na sreću se umanjuje. Izgradnja novog objekta za igre na sreću može uzrokovati značajan pad vrijednosti postojećih nekretnina (Institute for American Values, 2013). Pojam *mentalno računovodstvo* se odnosi na različito vrednovanje novca zavisno od izvora odakle novac potiče. Postoji veća spremnost za trošenje novca dobivenog na poklon ili kroz igre na sreću nego novca zarađenog radom, stoga pojedinci (naročito u slučaju problematičnog kockanja) nastavljaju kockati i kada to ne bi činili sa novcem koji su sami zaradili (Boyes, 2013).

⁹ Automati za igre na sreću su osmišljeni da omoguće brzo, kontinuirano i opetovano klađenje i to na način da igrači više izgube što vremenski duže igraju jer igračima otupi osjećaj za vrijeme i (izgubljeni) novac.

U jednom pregledu gotovo 500 studija na temu socijalnih i ekonomskih utjecaja kockanja ističe se zaključak o tome da ne postoji pouzdan način kombiniranja socijalnih i monetarnih utjecaja kako bi se došlo do jedinstvene sumativne mjere. Umjesto toga, ocjena ukupne pozitivne ili negativne naravi fenomena kockanja i klađenja uvijek sa sobom nosi značajan udio subjektivnosti istraživača o relativnoj važnosti razmotrenih socijalnih utjecaja u usporedbi sa ekonomskim utjecajima (Williams, 2011). Iz tog razloga ovaj rad dominantno tretira ekonomske efekte kockanja i klađenja.

Metodologija i podaci

U ovom radu koriste se pokazatelji navedeni u Tabeli 1, to su: *Omjer duga i kapitala* koji pokazuje odnos ukupnih obaveza (dugoročnih i kratkoročnih) i kapitala. Ovaj omjer, između ostalog, indicira i na rizik stečaja preduzeća; *Ekonomičnost ukupnog poslovanja* govori o tome koliko racionalno se raspolože ukupnim faktorima proizvodnje (rad, kapital) u poslovnom procesu; *Prihod po zaposlenom* stavlja u odnos ukupan prihod i broj zaposlenih na godišnjem nivou; *Bruto profitna marža* je također predmet analize i ona govori o profitabilnosti¹⁰; *Prinos na ukupnu imovinu* kao pokazatelj predstavlja omjer neto dobiti perioda i poslovne aktive. U analizi je upotrijebljen i *Koeficijent plaća (Kp)* izračunat prema sljedećem obrascu:

$$K_p = \frac{\text{prosječna plaća djelatnosti}_x : \text{prosječna plaća}_{FBiH}}{\text{produktivnost rada djelatnosti}_x : \text{produktivnost rada}_{FBiH}}$$

gdje x označava određeno područje u klasifikaciji djelatnosti Bosne i Hercegovine. Za analizu su korišteni podaci predstavljeni u Tabeli 1 i Dodatku na kraju rada a dobiveni su od Finansijsko-informatičke agencije i Federalnog zavoda za statistiku.

Prema klasifikaciji djelatnosti Bosne i Hercegovine koja predstavlja jedinstveni statistički poslovni registar, svi poslovni i drugi subjekti i njihovi dijelovi razvrstavaju se u područja (slovna oznaka od A do U),

¹⁰ Izračunata je po obrascu: [poslovni prihodi – (nabavna vrijednost robe + materijalni troškovi poslovanja + troškovi plaća) / poslovni prihodi]

oblasti (brojčana oznaka od 01 do 99), grane (01.1 do 99.0) i razrede (01.II – 99.00). Djelatnost kockanja i klađenja pripada području “Umjetnost, zabava i rekreacija” (oznaka R). U okviru djelatnosti kockanja i klađenja se nalaze sljedeće poslovne aktivnosti: prodaja listića lutrije, rad automata za igre na sreću i kovanice, rad virtualnih internetskih stranica za igre na sreću, klađenje na rezultate sportskih i ostalih takmičenja, te ostala klađenja i klađenje na konjske trke i izvan mjesta održavanja utrke, rad kockarnica, uključujući i “ploveće kockarnice” (Agencija za statistiku BiH, 2010).

U području označenom sa “Umjetnost, zabava i rekreacija” se, pored kockanja i klađenja, nalaze i druge djelatnosti kao što su: rad muzeja te sportske i rekreacijske djelatnosti¹¹ putem kojih se: “...zadovoljavaju različiti kulturni, zabavni i rekreacijski interesi javnosti...” (Agencija za statistiku BiH, 2010).

Analiza

O ekonomskom značaju igara na sreću u F Bosne i Hercegovine znakovit je podatak da prihod ostvaren u toj djelatnosti u odnosu na BDP čini 7,15% u 2017. godini. U drugim zemljama ekonomski značaj igara na sreću je mnogo manji, primjerice u SAD iznosi 0,21%.¹² Odbrani statistički podaci o djelatnosti kockanja i klađenja kao i podaci o poslovanju privrednih društava na razini F Bosne i Hercegovine su predstavljeni u narednoj tabeli i u Dodatku na kraju rada.

¹¹ Preciznije, u području “Umjetnost, zabava i rekreacija” se, između ostalog, nalaze i: izvođačka umjetnost (djelatnosti pozorišnih i plesnih grupa, cirkuskih trupa, orkestar i muzičkih sastava, slobodnih umjetnika, glumaca, plesača, muzičara), pomoćne djelatnosti u izvođačkoj umjetnosti (djelatnosti režisera, producenata, scenskih radnika), umjetničko stvaralaštvo (kipari, slikari, crtači, neovisni novinari,...), djelatnosti koncertnih i pozorišnih dvorana, biblioteka, arhiva, muzeja, sportske djelatnosti (rad sportskih ekipa i klubova, samostalnih sportista, stadiona, bokserskih arena, plivačkih bazena, igrališta za golf, staza za kuglanje, ...), fitnes centri, ostalih sportskih djelatnosti (sportskih liga i sportskih saveza, lovišta i rezervata za sportski ribolov, planinskih vodiča,...), ostale zabavne i rekreacijske djelatnosti (skijališta, rekreacijski parkovi, sajmovi i priredbe zabavne prirode).

¹² Prema podacima Američke asocijacije za igre na sreću prihod ove djelatnosti u 2017. g. iznosio je 40.280 mil \$, dok je BDP u istoj godini ostvaren u iznosu od 19.390.604 mil \$. Najveći prihod u SAD ostvaren je 2007. g., prije finansijske krize, kada je industrija igara na sreću zaradila 92 mlrd \$.

Tabela 1 – Usporedba pojedinih pokazatelja poslovanja u djelatnosti kockanja i klađenja spram ostalih djelatnosti i ukupne poslovne aktivnosti privrednih društava u F Bosne i Hercegovine

	Naziv pokazatelja	2015		2016		2017	
		DKiK	FBiH	DKiK	FBiH	DKiK	FBiH
1	Omjer duga i kapitala	0,61	0,87	0,40	0,88	0,34	0,85
2	Ekonomičnost ukupnog poslovanja	1,05	1,03	1,06	1,04	1,07	1,05
3	Prihod po zaposlenom (KM)	108.715	99.902	241.978	129.960	248.427	134.593
4	Prosječan godišnji trošak (bruto) plate po zaposlenom (KM)	11.709	15.228	12.282	15.396	12.219	15.816
5	Prosječna mjesečna neto plata po zaposlenom (KM)	638	830	669	839	666	860
6	Bruto profitna marža	0,87	0,23	0,94	0,24	0,94	0,25
7	Prinos na ukupnu imovinu (ROA)	0,26	0,04	0,47	0,04	0,50	0,04
8	Prinos na kapital (ROE)	1,04	0,11	2,29	0,12	2,70	0,13
9	Ukupni prihodi (mil KM)	568	42.961	1.354	44.340	1.466	47.774
11	Neto dobit (mil KM)	26,20	2.134	68,40	2.359	84,10	2.563

Izvor: (Finansijsko-informatička agencija, 2018).

Legenda: DKiK – Djelatnost kockanja i klađenja

Iz gornje tabele je vidljivo da je *omjer duga i kapitala* u djelatnosti kockanja i klađenja spram vrijednosti ovog pokazatelja na razini F Bosne i Hercegovine višestruko niži, te da se iz godine u godinu njegova vrijednost smanjuje. U razdoblju 2015–2017. godine ovaj pokazatelj je za igre na sreću gotovo prepolovljen dok je na razini F Bosne i Hercegovine stagnirao. Poslovni subjekti koji su registrovani i obavljaju svoju poslovnu aktivnost u djelatnosti kockanja i klađenja su, u prosjeku, manje izloženi riziku stečaja od ostalih poslovnih subjekata u F Bosni i Hercegovini. Iz Tabele 1 je vidljivo da se u djelatnosti kockanja i klađenja upravlja *ekonomičnije* nego što je to, prosječno, slučaj kod ostalih privrednih subjekata u F Bosne i Hercegovine.¹³ Kada se uporedi *Prihod po zaposlenom* u djelatnosti kockanja i klađenja i na razini F Bosne i

¹³ Pokazatelj *Ekonomičnost ukupnog poslovanja* je veći u DKiK nego na nivou F Bosne i Hercegovine.

Hercegovine uočava se da je, primjerice, u 2015. g. bio za oko 9% veći u toj djelatnosti nego u F Bosni i Hercegovini dok je u 2017. g. ta razlika povećana na 84,5%. Prema tome jedan zaposlenik u djelatnosti kockanja i klađenja, u prosjeku, ostvaruje za preko 80% više prihoda u odnosu na prosječnog zaposlenika na razini F Bosne i Hercegovine. Premda se u djelatnosti kockanja i klađenja ostvaruje veći prihod po zaposlenom nego u F Bosni i Hercegovini ipak su u toj djelatnosti plaće značajno niže od prosječne plaće u F BiH i to za oko 3.600 KM na godišnjem nivou. To znači da je prosječna mjesečna neto plaća po zaposlenom u toj djelatnosti oko 660 KM i niža je za oko 200 KM od prosječne neto plaće na razini F Bosne i Hercegovine.

Koeficijent plaća (K_p) je veoma nizak upravo u području "Umjetnost, zabava i rekreacija", njegova vrijednost je 0,47 i jedino je u području "Trgovina na veliko i malo" niži i iznosi 0,39. Recipročna vrijednost koeficijenta plaća ($1/K_p$) pokazuje za koliko puta je učešće prosječne neto plaće određenog statističkog područja djelatnosti u prosječnoj neto plaći na razini F Bosne i Hercegovine veće ili manje od učešća produktivnosti rada tog područja u produktivnosti rada na razini F Bosne i Hercegovine. Posmatrano iz tog ugla, učešće područja "Umjetnost, zabava i rekreacija" u plaćama u F Bosni i Hercegovini u 2017. god. je 2,12 puta manje od učešća tog područja u produktivnosti rada na federalnom nivou. Kada se koeficijent plaća izračuna za razred "kockanje i klađenje" onda su odnosi još i veći (u 2017. g. $K_p=0,42$, a njegova recipročna vrijednost 2,38 dok je u 2015. g. $K_p=0,71$ a recipročna vrijednost 1,41). Prema tome, u razdoblju od tri godine učešće plaća u djelatnosti kockanje i klađenje u prosječnoj neto plaći na razini F Bosne i Hercegovine je dodatno pogoršano, za oko 30%, od učešća u produktivnosti rada te djelatnosti u prosječnoj produktivnosti rada na razini F Bosne i Hercegovine. Stoga ne treba čuditi što je *bruto profitna marža* u djelatnosti kockanja i klađenja (Tabela 1) gotovo četiri puta veća a *prinos na ukupnu imovinu* deset puta veći od prosječne vrijednosti ovog pokazatelja za sva privredna društva u F Bosne i Hercegovine. Ekonomika poslovanja u kapitalizmu ovdje dolazi do punog izražaja, depresirani troškovi plaća uvećavaju profit. *Ukupni prihodi* od kockanja i klađenja su u 2015. g. imali udio od oko 1,3% dok su u 2017. god. više nego udvostručeni i povećani na preko 3% u odnosu na ukupne prihode ostvarene u F Bosni i Hercegovini. U apsolutnom iznosu ukupni prihodi od kockanja i klađenja u F Bosni i Hercegovini u 2017. god. su iznosili 1.466 mil. KM i povećani su u odnosu

na 2015. god. za oko 900 mil. KM, odnosno za više od 250%. Prosječni stanovnik u F Bosni i Hercegovini na godišnjem nivou za djelatnost kockanja i klađenja potroši više od 660 KM (što je 75% prosječne neto plaće u F Bosne i Hercegovine) ili više od 1,8 KM dnevno.

Zaključak

U djelatnosti kockanje i klađenje je u 2017. god. ostvareno 97% ukupnih prihoda cijelog područja "Umjetnost, zabava i rekreacija". Sličan omjer vrijedi i kada se posmatra pokazatelj neto dobit. To znači da bezmalo sav prihod i dobit generisani u ovom području zapravo dolaze iz djelatnosti kockanje i klađenje. Iz navedenog je očigledno i da ne postoji disperzija poduzetničkih aktivnosti u ovom području u F Bosne i Hercegovine. Obzirom da većina prezentiranih ekonomskih pokazatelja bilježi izrazito više vrijednosti u djelatnosti kockanja i klađenja od njihove prosječne vrijednosti na razini F Bosne i Hercegovine nameće se pitanje: da li bi dalja ekspanzija kockanja i klađenja donijela i općeniti porast materijalnog blagostanja u F Bosni i Hercegovini, odnosno da li bi promjena privredne strukture u F Bosne i Hercegovine, sa razmjerno više kladionica i kockarnica, polučila rast životnog standarda građana u F Bosni i Hercegovini? Odnosi među analiziranim pokazateljima nedvosmisleno ukazuju na negativan odgovor. Premda se ostvaruje veći prosječni prihod u djelatnosti kockanja i klađenja, ipak su prosječne plaće u toj djelatnosti niže od prosječnih plaća na razini F Bosne i Hercegovine, što indicira na to da se zarada od uspješnog poslovanja ne distribuira prema zaposlenima u toj djelatnosti jednako kao na federalnom nivou. Naprotiv, oni su plaćeni u prosjeku niže od ostalih zaposlenih u F Bosni i Hercegovini, što upućuje na zaključak da nesrazmjerno veću korist iz ekonomske djelatnosti kockanje i klađenje izvlače vlasnici kapitala.

Uočena neravnoteža između visokih vrijednosti pokazatelja poslovanja u djelatnosti kockanja i klađenja u odnosu na razinu F Bosne i Hercegovine, izuzev kada su u pitanju prosječne plaće, ukazuje na to da je distribucija prihoda ostvarenih u djelatnosti kockanje i klađenje izrazito ekonomski neuravnotežena i društveno neopravdana budući da su prosječne neto plaće u toj djelatnosti niže, a produktivnost rada viša, u odnosu na razinu F Bosne i Hercegovine. Stoga se može kazati da ekspanzija djelatnosti kockanja i klađenja može utjecati na povećanje dohodovne nejednakosti među građanima u F Bosne i Hercegovine.

Osim toga, postoji veliki prostor za produbljivanje tržišnog pristupa u području “Umjetnost, zabava i rekreacija” u F Bosni i Hercegovini jer se trenutno ovo područje ekonomske djelatnosti u najvećoj mjeri svodi na kockanje i klađenje. Ostale djelatnosti u tom području su tržišno nerazvijene. Takvo stanje ne odražava heterogenost kulturnih, zabavnih i rekreacijskih interesa i kreativnih potencijala građana u F Bosne i Hercegovine, nego prije dovodi do homogenizacije takvih interesa. Potrebno je kroz različite društvene mehanizme i instrumente: edukativne, medijske, legislativne naravi podsticati razvitak poduzetničke aktivnosti i tržišnog pristupa u realizaciji raznovrsnih interesa kod građana u F Bosni i Hercegovini u području “Umjetnost, zabava i rekreacija” kako bi se nje govala kreativnost i svestranost interesa, te postigao balans u ovoj oblasti ljudske aktivnosti.

Literatura:

- Agencija za statistiku BiH. (2010). *Struktura KD BiH 2010 sa objašnjenjima*. Retrieved from www.bhas.ba: http://dissemination.bhas.ba/classifications/kd/KDBIH_2010_Struktura_objasnjenja_b.pdf
- Bijelić, M. i. (2015). Navike kockanja srednjoškolaca u dvije urbane sredine u Bosni i Hercegovini. *Socijalne teme*, 1(2), 43–65.
- Boyes, W. &. (2013). *Microeconomics*. Mason: South-Western Cengage Learning.
- Finansijsko-informatička agencija. (2018). *Pregled finansijskog poslovanja privrednih društava Federacije BiH*. Sarajevo: Finansijsko-informatička agencija.
- Institute for American Values. (2013). *Why Casinos Matter: Thirty-one Evidence-based Propositions from the Health and Social Sciences*. New York: Institute for American Values.
- Marlowe, B. (2017). The economic and social impact of the gaming industry during economic downturns. *Graduate Theses and Dissertations*. Retrieved from <https://lib.dr.iastate.edu/etd/15363>
- Perloff, J. (2012). *Microeconomics*. Boston: Pearson Education.
- Smith, A., Segarman, Y., Green, W., & Forman, D. a. (2017). *State of the States 2018: the AGA Survey of the Comercial Casino Industry*. American Gaming Association. Washington: American Gaming Association.
- Walker, D. &. (2007). Do Casinos Cause Economic Growth? *American Journal of Economics and Sociology*, 66(3), 593–607.
- Williams, R. &. (2011). *The Social and Economic Impacts of Gambling*. Canadian Consortium for Gambling Research.

ECONOMIC EFFECTS OF GAMBLING IN FEDERATION OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Summary

In this paper, some economic aspects of gambling are examined in the Federation of BiH in period of 2015–2017. Indicators such as debt-capital ratio, efficiency of business operations, revenue per employee, return on equity, etc. are compared among the statistical section of “Arts, entertainment, recreation” and the average values obtained from aggregated indicators of business operations of firms in Federation of BiH. The wage coefficient is also analyzed and a quantitative insight is derived of significance of wages in labor productivity across statistical sections.

The findings point to the conclusion that values of indicators of the statistical section “Arts, entertainment, recreation” are higher than average values of all firms in the Federation. At the same time, the wage coefficient is lower compared to the level of Federation, except for the section “Wholesale and retail“. In conclusion, employees in gambling industry are not paid adequately, even though they have high labor productivity. Industry owners seize unjustifiably high share of the revenue which might lead to increasing in income inequality in the Federation of BiH.

Keywords: gambling, the wage coefficient, income inequality, labor productivity, Federation of Bosnia and Herzegovina

Dodatak - Koeficijent plaća u područjima djelatnosti u FBiH, 2017. g.

PODRUČJE DJELATNOSTI	Plaće			Produktivnost			Koeficijent plaća (K _p)
	Neto plaća (KM)	Udio u FBiH	Vrijednost prihoda (KM)	Broj zaposlenih	Produktivnost rada (KM/zaposleni)	Udio u FBiH	
Poljoprivreda, šumarstvo i ribolov (A)	838	0,97	519.363.968	73.90	70.279	0,50	1,93
Vađenje ruda i kamena (B)	974	1,13	672.990.816	14.047	47.910	0,34	3,30
Prerađivačka industrija (C)	626	0,73	11.306.467.675	95.233	118.724	0,85	0,86
Električna energija, plin, para i klimatizacija (D)	1.609	1,87	2.501.694.856	8.037	311.272	2,23	0,84
Vodosnabdijevanje, upravljanje otpadom (E)	876	1,02	551.212.337	7.192	76.642	0,55	1,85
Gradivinarstvo (F)	566	0,66	2.165.018.286	21.515	100.628	0,72	0,91
Trgovina na veliko i na malo (G)	627	0,73	20.972.697.523	81.012	258.884	1,86	0,39
Prijevoz i skladištenje (H)	850	0,99	1.945.373.201	21.853	89.021	0,64	1,55
Hotelijerstvo i ugostiteljstvo (I)	530	0,62	352.379.487	7.671	45.937	0,33	1,87
Informacije i komunikacije (J)	1.281	1,49	1.568.742.244	14.580	107.595	0,77	1,93
Finansijske djelatnosti i osiguranje (K)	1.473	1,71	77.993.407	568	137.312	0,98	1,74
Poslovanje nekretninama (L)	851	0,99	331.142.321	2.333	141.938	1,02	0,97
Stručne, naučne i tehničke djelatnosti (M)	1.059	1,23	1.580.273.755	12.322	128.248	0,92	1,34
Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti (N)	577	0,67	340.523.219	8.484	40.137	0,29	2,33
Javna uprava i odbrana; socijalno osiguranje (O)	1.247	1,45	31.983.607	110	290.760	2,08	0,70
Obrazovanje (P)	850	0,99	112.096.973	2.987	37.528	0,27	3,67
Zdravstvena i socijalna skrb (Q)	1.080	1,26	1.166.977.533	29.189	39.980	0,29	4,38
Umjetnost, zabava i rekreacija (R)	650	0,76	1.499.478.599	6.680	224.473	1,61	0,47
Ostale uslužne djelatnosti (S)	987	1,15	77.310.286	1.273	60.731	0,44	2,64
Ukupno	860	1,00	47.773.720.093	342.476	139.495	1,00	1,00

Izvor: Finansijsko-informatička agencija.